

Filosofin börjar med ett mord. Den orättfärdiga dödsdomen mot Sokrates driver den unge, mångbegåvade och välbärgade Platon att välja ett asketiskt liv i filosofins och skrivandets tjänst. Liksom det i deckarintrigen handlar om att långsamt och konstfullt avslöja förövaren, skulle vi också kunna läsa Platons verk som ett livslångt avslöjande av småskureheten hos de människor som inte stod ut med den kritiska, livfulla och ironiska röst som var Sokrates, och som därför såg sig tvungna att släcka den för gott.

Dialogen *Faidon* är Platons detaljerade skildring av Sokrates sista timmar i livet. I denna berättelse framträder han som urbilden för filosofiskt hjältemod, ja, för den filosofiska hållningen själv. Inför det stundande slutet visar Sokrates ingen oro eller ångest, ingen ånger eller sorg. Frimodigt går han sitt påtvingade självmord till mötes, under intensivt samtalande med sina närmsta vänner. Som han själv säger inledningsvis: ”vad kan man annars syssla med ända till solnedgången?” *Faidon* återger detta sista vindlande samtal, före det slutgiltiga mörkrets inbrott. Det blir till en bokstavlig svanesång, då Sokrates i samtalet liknar sin egen röst vid svanens, som lär sjunga som mest intensivt just innan den ska dö. Det är ett samtal som i Platons suveräna gestaltning uppvisar hela Sokrates register av på samma gång lugnt och systematiskt resonerande, lekfulla ironier, en ständig ström av nya bilder och myter, som sammantaget alla kretsar kring en enda fråga: nämligen: vad händer med oss när vi dör?

Enligt Sokrates är det till sist filosofins högsta uppgift att lära människorna att rätt möta döden. I dialogen säger han: ”De som filosoferar på rätt sätt övar sig i att dö, och de minst av alla människor fruktar för att vara döda.” Dessa ord ska sedan ljuda genom den månghövdade tradition som vi fortsatt att kalla filosofi, hos Seneca, hos Montaigne, hos existensfilosoferna: Filosofin är en övning i konsten att dö, att möta ändligheten utan fruktan.

Men hur kan vi öva oss i att dö? Är inte döden bara det obevekliga faktum att vi en dag inte skall vara mer? Hur kan man *öva* sig i detta? Och hur hänger en sådan övning samman med konsten att faktiskt leva?

Handlar det verkligen till sist om att öva sig att dö? Handlar det inte snarare om att öva sig i att leva, just i ljuset av att vi vet att det en dag skall ta slut?

Den omedelbara och bestående lyskraften i Sokrates exempel utgår från det mod och den självbehärskning han visar i dödens närhet. Han ger inte efter för fruktan, inte heller för bitterhet och hat mot sina domare. Lugnt och frimodigt lever han in i det sista det liv han alltid levt, i lekfullt provande samtal med vänner. Han låter sig inte böjas. I denna mening är hans exempel snarare ett bestående vittnesmål om livskonst, förmågan att vårda stunden, att värna om sina närstående och om sanningen. Hans sista ord uppvisar inget tvivel, och formulerar inte heller något vittsyftande hopp.

Men vad är det som ger honom modet att vara så storsint? Kan vi säga att Sokrates verkligen förmår möta dödens kalla ovisshet? Är det inte snarare så att han försöker skydda sig med sitt förnuft? Att han, liksom senare de kristna, tröstar sig med sagor om ett liv på en annan plats? Det är trots allt om detta som *Faidon* handlar, nämligen om vad som sker efter att vi dött. Det är vännerna som formulerar de vanliga människornas oro, att döden faktiskt innebär att också själen går under, att den upplöses eller utplånas. Sokrates instämmer: att om så är fallet, ja då finns det verkligen skäl att frukta sin död. Det är mot en sådan fruktansvärd misstanke som de samtalande söker tröst och lindring, genom att med dialektiskt resonerande pröva sig fram till hur det istället måste vara. Och Sokrates är den som med suverän behärskning visar dem vägen till en sådan försonande tro.

På vägen dit demonstrerar han en oerhörd uppfinningsrikedom. Ena ögonblicket uppträder han som logiker, nästa som naturfilosof, därefter som mystiker eller som religionsförkunnare. Men varje gång för att komma fram till olika varianter av samma svar: att de inte ska oroa sig, att man med säkerhet kan anse att själen faktiskt lever vidare, att den inte går under med vår kropp. Med en nästan förnumstig tillförsikt kan han till sist förkunna: ”Den som ägnat sitt liv åt filosofin kan vara vid gott mod när han ska dö och hysa gott hopp om att det är där borta som han ska få del av det största goda, när han har slutat sitt liv.”

Grunden för denna övertygelse är att själen är något icke-materiellt, att den redan under livet är väsentligen skild ifrån från den kropp i vilken den i någon mening är innesluten. Den är instängd i kroppen, men har samtidigt en latent förmåga att ta kommandot och bli styrande. Det är kroppen och dess begär och strävan som ständigt riskerar att förleda denna friborna själ, som då förlorar sig själv i njutningar och kortsiktiga vinster. Det är också därför som filosofen är den som ”frigör sin själ så mycket som möjligt från gemenskapen med kroppen på ett sätt som

skiljer honom från andra människor”. Filosofins övning i att dö framstår med denna formulering i ett annat ljus. Det är inte längre en övning i att lära sig leva med slutets brutala ovisshet, utan snarare i att ta steget över till den andra sidan så lätt och framgångsrikt som möjligt.

I den mest extrema formuleringen av denna filosofins dödsövning utbrister Sokrates: ”Om vi någonsin ska få något rent vetande om något måste vi lösgöra oss från kroppen och låta själen själv betrakta tingen själva.” Målet med livet enligt detta recept skulle alltså vara att särskilja kropp och själ i så hög grad som möjligt, genom att rena själen från allt kroppsligt.

Sokrates tillstår själv ofrivilligt den kusliga konsekvensen av hela detta resonemang: nämligen att det vi mest åstundar, nämligen klokhet, det finner vi först då vi är döda. Genom en grotesk logik tycks alltså det ursprungliga syftet att finna en väg undan dödens makt över livet och tanken, lett fram till att tanken i stället bejakar sin egen död, ja att den genom sin logik rentav leds till att eftersträva och döden och finna ett hopp i den.

Är då Platon och hans Sokrates, som Nietzsche så provocerande formulerade det, i själva verket den djupaste källan till västerlandets nihilism? Hur kan man inför formuleringar som dessa undvika att se hur förnuftet, i dess mest raffinerade form, leder till ett omfamnande av döden, att det liksom är först på botten av en grav som den platonska förnuftsidealismen tycks finna sitt mål? Och är inte Platon därmed också anfadern till alla dödsbringande utopier, som inte förmådde utvärda det världsliga livet, där allting är beblandat, där livet är både tanke och kropp, både åtrå och kontemplation, både renhet och smuts, i en oupplöslig rörelse och röra?

Är inte det absoluta förnuftet och det rena vetandet till sist patetiska försök att trösta sig mot intigheten och fasan, mot detta skrämmande kalla mörker som vi aldrig kan rå på? Är det inte därför symptomatiskt att den första händelsen i denna dialog är att Sokrates kör ut sin familj ur rummet? I början av samtalet sitter nämligen Xantippa där med hans lille son i famnen, en kvinna och ett barn som strax ska förlora sin far genom avrättning. Men när hon börjar gråta och klaga och sörja över att detta blir sista gången de ses, så vänder sig Sokrates bryskt till Kriton och ber honom att föra ut henne, och hon släpas ur rummet under fortsatt klagan och rop. Det är som om det först är när livets verkliga tragedi förvisats som männens esoteriska samtal kan börja.

Så såg som sagt den unge Nietzsche det, när han i Sokrates, identifierade den som begått ett annat mord: nämligen mordet på den tragiska andan. Det var Sokrates optimistiska tro på förnuftets förmåga att behärska livet som utplånade en djupare tragisk livsvisdom, som han

menade fanns hos tragödemerna och de försokratiska tänkarna, där liv är undergång, död och förvandling.

Men i en sen text antyder Nietzsche en annan tolkning av Sokrates optimism; att den kanske i själva verket var ännu en mask, ännu en ironi och ett avsiktligt skydd mot en annars hotande svartsyn. Om vi med ledning av detta tips letar oss tillbaka till *Faidon*, så klingar den återigen i en annan ton. Det är faktiskt Sokrates själv som säger att allt liv tar spjärn i döden, liksom döden tar spjärn i livet. Antyder han inte därmed att den personliga själen egentligen inte är livets mål och mening, utan att det bärs av en dovare puls av vilket vår individualitet bara är ett svagt eko? I en anmärkningsvärd bekännelse tillstår han att han under hela sitt liv försökt filosofera i bachanternas anda. Trodde han på allvar att hans tänkande skulle förära hans personliga själ en plats på andra sidan? Eller anade han att återfödseln inte är personlig, att det enda vi kan veta är att liv och död är sammanflätade i ett kretslopp? Men kanske anade han att denna insikt var för mörk och för dunkel för att hjälpa de kvarvarande att leva sina liv väl? Kanske ville han inte ta risken att beröva dem deras hopp? Kanske ville han till sist bara säga: låt inte döden ta makt över ert liv, bli inte döda i livet, gå levande över tröskeln.

För vad är egentligen hans sista råd och tröst? Det är inte att de ska ses igen, inte att de ska hoppas på ett liv efter detta. Därmed är det kanske ändå inte det mytiska hemmet som är målet med alltihop, utan livet självt. Hur hade han försökt leva? Han har lagt sig vinn om att vårda sin själ, att ta hand om sig själv, att leva måttfullt, rättfärdigt, modigt och fritt med respekt för sanning och ett gott resonemang. Det är om man levtt så, säger han, som man lugnt kan invänta färden till Hades (301). Man kan invänta färden, utan fruktan, men utan att också hoppfullt blicka i dess riktning. Det är följaktligen med blicken kvar i livet som han anträder sin sista resa.

När vännerna med gråten i halsen ber om ett sista råd och en sista uppgift säger han bara till dem: ta hand om er själva, då gläder ni både mig, de mina och er själva Ta hand om er själva.¹

¹Detta är ett av tre föredrag i samband med temakvällar om Platon, Kant och Wittgenstein på Kulturföreningen Forum i Stockholm.